

FRANSIZ MATBUATINDA MİDHAT PAŞA ALGISI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Fatma UYGUR*

ÖZ

Midhat Paşa, Tuna, Suriye (Bağdat) ve Aydın (merkezi İzmir)'da valilik görevini başarıyla yerine getiren, iki kez sadrazam olan, ilk Osmanlı anayasası Kanun-i Esasi'yi hazırlayan kurulun başkanlığını yürüten ve savunduğu reform politikalarıyla tanınan, siyasî çalkantılara konu olan bir devlet adamıdır. İzmir'deki Fransız Konsoloslukuna sığınması, Yıldız Mahkemesi'nde yargılanması ve hüküm giymesi, Tâif'e sürülmesi, oradan kaçırılması girişimi ve şüpheli ölümü hakkında çok iddialar ortaya atılmıştır. Politik ve edebi alanda oldukça etkili bir gazete "Journal des Débats" Midhat Paşa'nın ciddi takipçisi olmuştur. Benzer şekilde, Paris'te yayınlanan "Le Mémorial Diplomatique, La Presse, La Croix, Le Rappel, Le Gaulois, Le Matin" gibi gazete ve dergilerde Midhat Paşa hakkında bilgiler vererek kamuoyunu haberdar etmiştir. Bu araştırmada, yukarıda adı geçen önemli basın organları taranarak Midhat Paşa'ya ayrılan sayfa ve sütunlarda dönemin gazeteci yazarları tarafından yapılan siyasî mülâhazalar irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Midhat Paşa, Kanun-i Esasi, Fransız Matbuatı, Journal des Débats, Le Matin

A RESEARCH ON PERCEPTION OF MIDHAT PASHA IN THE FRENCH PRESS

ABSTRACT

Having successfully fulfilled his post of governor in Danube, Syria (Baghdad) and Aydın (the headquarter in İzmir), Midhat Pasha was a statesman known for the political turmoil and reform policies he espoused, who held the title Grand Vizier twice, and was the first president of the Ottoman Constitution preparing the Basic Law (Kanun-i Esasi). There have been many claims about his seeking refuge in the French Consulate in İzmir, the prosecution and conviction in Yıldız Court, the expulsion from Taif, the attempt to kidnap him, and his suspicious death. An influen-

* Dr., Ankara Üniversitesi, fuygur@humanity.ankara.edu.tr

Geliş Tarihi: 11. 07. 2017 - Kabul Tarihi: 29.09. 2017

tial newspaper in political and literary context, “Journal des Débats” became a serious follower of Midhat Pasha. Similarly, newspapers and magazines such as “Le Mémorial Diplomatique, La Presse, La Croix, Le Rappel, Le Gaulois, Le Matin” published in Paris informed the French public about the developments, giving information about Midhat Pasha. In this research, the political considerations in the pages and columns about Midhat Pasha were examined by searching the above mentioned important organs of the press.

Key Words: Midhat Pasha, Constitution, French Press, Journal des Débats, Le Matin

GİRİŞ

İlk anayasanın hazırlanmasına ve ilan edilmesine öncülük etmiş, idari teşkilatlarda çok ciddi ıslahatlar yapmış, idaresi altındaki yerlerde halkın sevgi ve saygısını kazanmış, dönemin siyasi çalkantılarıyla görevinden azledilmiş bir devlet adamı olan Midhat Paşa hakkında Journal des Débats, La Presse, La Croix, Le Gaulois, Archives Diplomatiques, L’Univers, Le Monde Illustré, Figaro, Le XIXe Siècle, Le Matin, L’Intransigeant, L’Avenir Diplomatique, Le Temps, Correspondance D’Orient, La Justice ve Mémorial Diplomatique adlı gazete ve dergiler, İstanbul’daki daimi özel muhabirleri aracılığıyla ya da Berlin, Belgrad, Viyana, Londra gibi merkezlerden gelen haberlerle Batı kamuoyunu gelişmelerden haberdar etmişlerdir.

Midhat Paşa’nın Tuna, Bağdat ve Aydın valiliği döneminde vuku bulan bazı siyasi olaylara adı geçen gazete sayfalarında geniş yer verilmiştir. Özellikle Paşa’nın liberal anayasal meşrutiyete dayanan Osmanlılık fikrinden köşe yazılarında övgüyle bahsedilmiştir. Paris’te Genç Osmanlı aydınlarının çıkardıkları gazetelerin siyasi olaylara bakış açıları adı geçen gazete/dergilerde yazılanlarla paralellik göstermektedir. Midhat Paşa’nın Sultan Abdülaziz’i öldürdüğü iddiasıyla suçlanması, Yıldız Sarayındaki Malta köşkünde kurulan mahkemede yargılanma safhası, ölüm cezasına çarptırılması ve cezanın sürgüne çevrilmesi, akabinde Paşa’nın Tâif’e sürgüne gönderilmesi ve hapisanede beklenmedik ölümü hakkında yapılan yorum ve tahliller buna örnek gösterilebilir.

Ahmed Şefik Midhat Paşa (1822-1884)

Asıl adı Ahmed Şefik olan Midhat Paşa, Evkaf Nezareti’nde küçük bir memur olan Rusçuklu Hacı Hâfız Mehmed Eşref Efendi’nin oğlu olarak İstanbul’da doğmuştur. 1834’te Reîsülküttâb Âkif Paşa’nın aracılığı ile Dîvân-ı Hümâyün Kalemi’ne girmiş ve çalışkanlığıyla “Midhat” adını mahlas olarak aldığı bu bürodan sonra 1840’ta Sadâret Mektûbî Kalemi’ne nakledilmiştir. Daha sonra 1842’de, ilk taşra görevi Şam tahrirat kâtibi muavinliğine gönderilmiştir. Bu görevleri başarıyla yürütmüştür. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye’ye bağlı mazbata odasında da görevlendirilmiştir. Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa (1813-1881) hakkındaki suçlamaları araştırmak üzere Şam’a

gönderilmiştir. Bu görevde dönemin ünlü devlet adamları Mustafa Reşid (1800-1858), Âli (1815-1871) ve Fuad (1814-1868) Paşaların dikkatini çekmiştir (Çetinsaya ve Buzpınar, 2005: 10).

Eyalet/vilayet idaresi hakkında reformist fikirlerinin bu sırada şekillenmeye başladığı açıktır. Mustafa Reşid, Âli ve Fuad Paşalarla ilişkileri geliştikçe Bâb-ı Âli’de yaşanan iktidar mücadelesi içinde çok sayıda dost ve düşman kazanmıştır (Le Monde Illustré, 24 Août 1872: 108).^{*} 1858’de bir süre Paris, Londra, Brüksel ve Viyana’da kalarak Fransızcasını ilerletmiş ve dönüşünde bürokrasi kariyerinde yükselerek devam etmiştir. 1861’de vezaret rütbesiyle Niş’e vali tayin edilmiştir (Le Monde Illustré, 24 Août 1872: 108). Üç yılda yaptığı icraatlarla göz kamaştıran bir yönetici olarak dikkatleri üzerine çekmiş ve mahallî idarî reformun mimarlarından biri haline gelmiştir (Çadircı, 2007: 211).

Silistre, Vidin ve Niş eyaletlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan Tuna vilâyeti valiliği Ekim 1864’te Midhat Paşa’ya verilmiştir.[†] 1864 Vilayet nizamnamesini uygulaması sürerken, 1865’te Osmanlı Devleti’nde yayımlanan ilk vilâyet gazetesi olma özelliğini taşıyan Türkçe ve Bulgarca Tuna gazetesini çıkarması Midhat Paşa’nın bir başka başarılı çalışması olarak görülmüştür.[‡] Mart 1868’de Şûrâ-yı Devlet’in başkanlığı görevinden sonra Bağdat vilâyetini üç yıl boyunca (1869-1872) geniş yetkilerle yöneterek Osmanlı balkanlarından sonra bu bölgesini toparlamaya çalışmıştır (Le Monde Illustré, 24 Août 1872: 108). 1872’de kısa süreli bir sadaret görevinin ardından 1873’te Adliye nazırlığı ve benzer görevler almıştır (A. H. Midhat Bey, 1908: X).

Midhat Paşa artık mevcut rejimden hoşnut olmayan ve kurtuluşu ancak meşrutî rejimde gören ulemâ, sivil ve askerî bürokratik çevrelerle temasa geçmiş ve söz konusu çevrelerle anayasa ve parlamento fikrini tartışmaya başlamıştır (Karal, 2007: 6-7; Hayta, 2003: 174). Midhat Paşa’nın önyak olduğu “erkân-ı hal” Sultan Abdülaziz’i tahttan indirmiş (30 Mayıs 1876) V. Murat’ı tahta çıkarmıştır. Kısa sürede akli dengesi bozulan V. Murat’ın yerine Kânûn-ı Esâsî’yi ilân edeceğine söz veren Abdülhamid’in 31 Ağustos 1876’da tahta çıkarılmasıyla Midhat Paşa 19 Aralık 1876’da ikinci kez, sadece kırk dokuz gün süren sadaret makamına gelmiştir (Öztuna, 2016: 17; Davison, 2005: 396).

^{*} Paşa’nın çağdaşı Cevdet Paşa’ya göre “Âli Paşa Midhat Paşa’yı sevmez ise de Fuad Paşa’nın hatırı için bir şey diyemzdi.” Cevdet Paşa, Tezâkir, 40-Tetimme (Baysun, 1991: 84).

[†] Tuna vilayetinde yapılan çalışmaları yakından gören ve inceleyen Sultan Abdülaziz Midhat Paşa’yı takdir etmiştir (Karaer, 2012: 143).

[‡] Ayrıntılı bilgi için bkz. Bekir Koç, “Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)”, TAD, C. 34, S. 57, 2015, ss. 121-158; Figaro gazetesi Rusçuk valiliği görevi sırasında yetkilileri çıkardığı Tuna gazetesine abone yapan Midhat Paşa’nın ekzantrik gazetecilik konusunda çok ilginç bir abonelik sistemi bulduğunu yazmıştır (Figaro, 22 Décembre 1866).

Kânûn-ı Esâsî, Tersane Konferansı'nın yapıldığı gün olan 23 Aralık 1876'da ilân edilmiştir. Midhat Paşa, etnik ve dinî ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlı tebaasını eşit haklara sahip kılarak özellikle Balkanlarda devam eden iç karışıklıkları sona erdirmek, böylece dış müdahalelere fırsat vermemek ve devletlerin desteğini almak istemiştir (Karal, 2007: 9; Berkes, 2002: 321; A. H. Midhat Bey, 1908: 79; Midhat Pacha, 1902: 30-31). Fakat Osmanlı devlet adamlarının tarzına ters düşen şahsî üslûbu*, inatçı tutumu, uzlaşmaz tavrı, özellikle “milis askeri” (asâkir-i mülkî) adıyla asker toplaması (Öztuna, 2016: 33) rakipleri tarafından diktatörlüğünü ilân edeceği şeklinde yorumlanarak sarayla siyasî ve idarî anlaşmazlıklara düşmesine yol açmıştır.†

Midhat Paşa'nın Valiliği Dönemindeki Bazı Olayların Matbuattaki Yansımaları

Midhat Paşa'yı başarılı reformist bir idareci olarak kabul eden Fransız basını, valiliği döneminde yaşanan bazı hadiseleri köşelerine taşımıştır. Herhangi bir olayı gazeteler biraz farklı yansıtırlar da genellikle müspet fikirler öne sürmüşlerdir. Tuna'daki Midhat Paşa ile ilgili haberlerin, sadece Tuna'dan değil İstanbul, Belgrad, Viyana, Saint Petersburg ve Bükreş gibi bölgelerdeki ajanslardan gelen telgraf haberleriyle birlikte ve çeşitli gazeteler aracılığıyla çok geniş halk kitlelerine ulaştığı görülmektedir. Midhat Paşa'nın genellikle Paris'te yayınlanan bu gazetelerin yanlış veya yalan haberlerine bazen bizzat kendisinin yazılı açıklama gönderdiği bilinmektedir.‡

Midhat Paşa vali olarak atandığı coğrafik bakımdan idaresi güç ve oldukça geniş olan “İmparatorluğu bir arada tutmak amacıyla tasarlanmış bir sistemin deneneceği anahtar bir bölgede” (Davison, 2005: 158), Tuna vilayetinde, özellikle kamu düzenini sağlamakta Müslüman ve Hristiyan halkın takdirini kazanmış, kamu idarî tecrübesi bakımından başarılı bir devlet adamı haline

* Taşrada uzun süre görev yapması kaba hatta patavatsız bir üslup edinmesine yol açmıştır (Davison, 2005: 300).

† Benzer iddialar gazete sayfalarına yansımıştır. “Le XIXe Siècle” gazetesinde yayınlanan bir habere göre Midhat Paşa'nın Avrupa'ya sığınan oğlu, Sultan Murat'ın hal'i ile ilgili çok önemli belgeler bulunduğunu belirtmiştir. Bu belgelerin doğruluğu İstanbul'da büyük bir heyecana sebep olmuştur (Le XIXe Siècle Journal Quotidien Politique et Littéraire, 24 Octobre 1899). Aynı haber aynı cümlelerle yine Paris'te yayınlanan “Le Rappel” adlı gazetede de görülmektedir (Le Rappel, Dimanche 29 Octobre 1899); Yine, haber “Sultan Murat'ın Hal'i” başlığı ile “L'Intransigeant” adlı gazetede okuyuculara verilmiştir (L'Intransigeant, Lundi 30 Octobre 1899); “La Croix”, gazetesi de aynı haberi okurlarıyla paylaşmıştır (La Croix, Dimanche 29, Lundi 30 Octobre 1899).

‡ Midhat Paşa'nın 18 Ağustos 1877 tarihli Journal Débat'ya gönderdiği bir yazı gazetede yayınlanmıştır. Buna göre Midhat Paşa kendisine saraydan ve diplomatik çevrelerden yapılan suçlamalara cevap vermektedir. Herhangi gizli bir görevi olmadığını, Sultan'dan bir talepte bulunmadığını kesin olarak yalanlamasına rağmen gazetelerde hala aynı bilgilerin yer aldığını ve Türklerin (93 Harbi) bu savaşta zafer kazanması durumunda bunun kalıcı olmayacağını sebepleriyle birlikte ayrıntılı olarak açıklamıştır (Le Rappel, 21 Août 1877).

gelmiştir. 27 Temmuz 1868 tarihli “Journal des Débats”, baş sayfasında “Le Moniteur du Soir” gazetesine dayandırdığı haberde, Midhat Paşa’nın Bâb-ı Âli tarafından Tuna’da çıkan karışıklıkları ve isyanları yatıştırması için çağrılmasını askeri tedbirlerden ziyade siyasî tedbirlerin öne çıkarılması olarak göstermektedir. Bu görev için Midhat Paşa en yetkin devlet adamıdır, zira Midhat Paşa bölgeyi ve isyanları çıkartan fitneci panslavist elebaşlarını çok iyi tanımaktadır (Journal des Débats Politiques et Littéraires, Lundi 27 Juillet 1868).

Batı’nın desteklediği Sırbistan’ın önemli devlet adamı Elia Garachanine, Fuad Paşa’ya gönderdiği 6 Eylül 1867 tarihli bir notada, Ruşçuk’ta meydana gelen ve Sırpıları galeyana getiren bir hadiseden dolayı Midhat Paşa’yı itham etmiştir. Buna göre Tuna’da işletilen Avusturya’ya ait Germanya isimli vapurla Paulovitz adında bir Sırp tüccar ticaret yapmak için Ruşçuk’a gelmiştir. Pasaportu Avusturya konsülünce kontrol edilen kişinin gemiden indirilmesi emri gelmiş ve bu emri yerine getirmeyen kaptan ne yapacağını bilemez bir haldeyken, Midhat Paşa yanında Avusturya konsülüyle kıyıya gelecek yolcuların gemiden indirilmesini emretmiştir. İddiaya göre sözü edilen Sırpı, uluslararası kanunları hiçe sayan Türk askerleri tarafından Paşa’nın emriyle öldürülmüş ve cesedi Ruşçuk sokaklarında dolaştırılmıştır. Midhat Paşa’ya göre ise Sırpı, kontrol yapmak isteyen Avusturyalı konsüle ve askere ateş etmiştir. Garachanine’e göre ise Midhat Paşa olaydan sorumludur. Suçluların cezalandırılmasını ve mağdur aileye tazminat talep etmiştir (Archives Diplomatiques, 1868: 1501-1502). Çok ses getiren bu olay Midhat Paşa’nın uluslararası hukukla da ilgilenmesine sebep olmuştur (Davison, 2005: 162).

13 yıl sonra 15 Eylül 1880 tarihli “La Croix” gazetesinde aynı olay “variété” adlı sütunda Bulgaristan ile ilgili bir yorumla verilmiştir; buna göre, 1838 yılında tıpkı Roma hükümetinde olduğu gibi çeşitli olaylar ve genel memnuniyetsizlik bir isyanı ateşlemiştir. Bir Paşa’nın yeğeni bir köyde yaşayan genç bir kızı kaçıtır. Bunun üzerine öfkelenen köylüler silahlanarak önlerine çıkan pek çok Türkü katleder ve dağlara kaçarlar. Daha sonra yakalanan bu kişiler hapsedilirler. Bu defa Bulgarlar daha kalabalık kitlelerle ayaklanırlar. Yeteri kadar askeri olmayan Vidin Paşası 7.000 Arnavut getirterek ağır silahlarla yakalanan isyancıları bu Arnavutlara teslim etmiştir. Arnavutların ve Türklerin bu yaptıkları Avrupa’da büyük yankı uyandırmıştır. Bunun üzerine Fransız Hükümeti tarafından enstitü* üyesi M. Blanqui olayları incelemek üzere görevlendirilmiştir. Blanqui raporunda olay yerinde Bulgaristan’ın vahşi Arnavutlar ve Türkler tarafından harabeye çevrildiğini, tarlaların yakılıp yıkıldığını iddia etmiştir (La Croix, Mercredi 15 Septembre 1880).

* Gazete haberinde enstitünün açık adı belirtilmemiştir. Bu enstitü muhtemelen Fransız Kraliyet Enstitüsü’dür.

Kırım Harbi ve Paris Barış Konferansı'nın akabinde Bulgarlar kendilerine uzun yıllar insafsızlık yapan, zulüm eden despot Rum papazlarından şikâyet ederek dil ve dinlerinde serbestçe eğitim yapmak istemişlerdir. Midhat Paşa bu talebe karşı çıkmamıştır. Gazeteye göre Fenerli Rumların entrikası olmasa Sultan da kabul edecektir. Bu istekler barışçı yollarla kabul edilmeyince devreye birtakım komplolar girmiştir. Bir gün Germanie adlı buharlı gemide biri Rumen diğeri Sırp pasaportlu olmak üzere iki kişinin isyancılarla işbirliği yaptığı yönünde gelen istihbarat Midhat Paşa'ya iletilir. Midhat Paşa her ikisini tutuklamak ister. Karşı koymaları üzerine jandarmalar tarafından silahla öldürülürler. Böyle bir olay Avrupa'da çok şiddetli bir tepkiye sebep olur. Tüm diplomatlar bu durumu protesto ederler. Bu olaydan tam bir yıl sonra 150 kadar genç Bulgar Tuna boylarındaki Türk garnizonlarına karşı ayaklanmışlardır. Gazete burada Bu gençleri övgü dolu sıfatlar kullanarak yüceltmiş ve adeta isyanları desteklemiştir (La Croix, Mercredi 15 Septembre 1880).

Midhat Paşa'nın tabii afet gibi kriz anında yönetim anlayışına bir örnek olarak Paris'te yayınlanan Katolik Fransız kilisesinin haftalık dergisi "Annales Catholiques"te yayınlanan bir haberde Sakız adasında meydana gelen çok şiddetli bir deprem sonrası harabeye dönen adaya Midhat Paşa derhal bir sağlık ekibi ve erzakların bulunduğu bir gemi göndermiştir. Binlerce ölü ve yaralıdan başka 40.000 evsiz depremzede için Avrupa'dan yardım istenmiş bu konuda Paris'e telgraflar gelmiştir (Annales Catholiques, 9 Avril 1881: 109).

Fransız Matbuatına Göre Balkanlarda İsyân Hareketleri

Paris'te neşredilen "La Presse" adlı gazetenin 9 Eylül 1867 tarihli sayısında "Doğu'da Durum" başlığı altında çok geniş bir haber yayınlanmıştır.* Buna göre, Balkanlarda tahriklerle başlayıp isyanlara kadar varan hareketlilik Avrupa'nın dikkatle takip ettiği bir süreçtir. Tuna kıyılarında Bulgaristan'da bir kalkışma hareketleri hız kazanmaktadır. Çete hareketleri isyan için adeta bir başlangıçtır. Eflak'daki Zinwitch'den gelen silahlı eşkıyalar halka zarar vermiştir. Bir başka çete de Sırbistan sınırından Midhat Paşa'nın örgütlediği köylü jandarmanın koruduğu bölgeye sızma hareketi gerçekleştirmiştir. Sırbistan'dan sızan silahlı on adam Adliye kazasına girerek Türk askerine saldırmış; biri öldürülen çetenin diğer adamları yakalanmıştır. Yakalanan saldırgan, çetenin Bükreş'te teşkilatlandığını itiraf etmiştir. Mağdur olan Tırnova, Sistov ve Rusçuk halkı Midhat Paşa ile beraber şiddetle bu çeteyi protesto etmiştir. Rus basınında tam tersi bir kışkırtıcı propaganda yapılmaktadır. Bükreş komitesi yakalanan bu haydut çetesi için halkı açıkça karşı koymaya teşvik etmiştir. O sıralarda Bulgaristan'ı dolaşan bir İngiliz generali isyancılara karşı direnen Osmanlıya bağlılığını gösteren halkın durumunu yakından müşahede etmiştir. Aynı şekilde Avusturya gazeteleri de hemen hemen İngi-

* Francis Riaux tarafından bütün Avrupa'daki siyasî hareketler göz önüne alınarak "Doğu'nun Durumu" başlığı altında çok geniş yorum yapılmıştır.

liz raporlarındaki gibi Bulgarları Osmanlı yönetimine karşı Rusların kışkırttığını yazmaktadır. Aynı zamanda, Sultan'ın otoritesini sarsmak ve Avrupa'nın gözünde değersizleştirmek amacındadır. Bükreş çetesi gibi isyancı çeteler Rusya'dan başka Belgrad, Yunanistan ve Karadağ'da da bulunmaktadır. Sırbistan bölgesinden yüz kadar silahlı eşkiyanın bölgeye geldiği yönünde haberler dikkati çekmektedir (La Presse, Lundi 9 Septembre 1867).

“La Presse” gazetesi bu çetenin parasal kaynağını dahi vermiştir. Gazetenin Budapeşte ve Viyana yazışmalarına göre “Transilvanya” adlı bir örgütün üyeleri yıllık 4 Florin aidat ödemektedirler. La Presse'e göre söz konusu çetenin asıl amacı Moskova'nın desteklediği isyanları Transilvanya'da yaymaktır. Gazete, Odesa'da yaşayan zengin bir Bulgarın bu ayaklanma için 7000 lira verdiğini de kaydetmektedir. Ayrıca Beyoğlu'nda faaliyet gösteren kötü niyetli üyeler çalışmalarını sürdürmüştür. Transilvanya doğumlu Papin Hiloriano adlı bir başkan gençleri isyan faaliyetlerine dâhil etmek için Bükreş Üniversitesi'ne gitmeleri durumunda burs bile vermiştir.*

Ethem (1851-1909) ve Abdülkerim (1807-1883) Paşaların büyük gayretlerle durdurmaya çalıştığı Epir ve Teselya bölgeleri isyanların diğer önemli merkezleridir. Çatışmalar yüzünden doğal olarak tarımın zayıfladığı bu bölgelerde sefalet göze çarpmaktadır. Rus ajanları bu durumu Osmanlıya karşı protesto mitingleri düzenlemek için kullanmışlardır. Turist veya tüccar kılığındaki Ruslar her tarafta cirit atmaktadırlar. Panslavist propagandanın zirve yaptığı ünlü Moskova Kongresi Prag ve Sırbistan'ın da bu faaliyetler için merkez konumuna geldiğini göstermiştir. Bu propagandalar adı geçen merkezlerde yayınlanan gazeteler aracılığıyla daha hızlı yayılmıştır (La Presse, Lundi 9 Septembre 1867). Rusya, Türkiye'yi[†] aşağılamak ve Sultanı tebaası karşısında zayıf göstermek için her türlü faaliyeti sergilemekten kaçınmamıştır.

Aslında gazetede yer alan yorumlara göre Balkanlarda ve Türkiye'de Moskova kaynaklı makyevist panslavist kışkırtmalar ara vermeksizin devam ederken, vilayetlerde yapılan reformist hareketlerle halk Osmanlıya yakın durmaya çalışmaktadır. Rus entrikasının ana hedefindeki Bulgarlar ise Rus papazlarının etkisindeki Rum papazlarının da baskısı altındadırlar (La Presse, Lundi 9 Septembre 1867). Bu haberin hemen altında İstanbul'dan gelen

* La Presse, Lundi 9 Septembre 1867; Midhat Paşa Londra'da bulunduğu sırada İngilizce (The Nineteenth Century) yazdığı ve Fransızca'ya çevrilen (La Turquie, Son Passé, Son Avenir/ Türkiye, Geçmiş ve Geleceği) bir broşürde 1865 ve 1866'da Rusya'da örgütlenen çetelerin Kışnef ve Bükreş yoluyla Bulgaristan'a girerek isyanlar çıkarttığı ve Tuna'yı geçerek Balkanlara doğru ilerlediklerini ve her yerde Müslüman Türk halkını katlettiklerini kamuoyuna duyurmuştur (Midhat Pacha, 1901: 20).

[†] Gazete Osmanlı Devleti yerine genellikle “La Turquie” Türkiye ifadesini kullanmaktadır.

birkaç satırlık bir telgraf haberine göre 7 Eylülde General İgnatieff Âli ve Fuat Paşalara bir yemek vermiş, daha sonra Kırım'a gitmiştir.

Midhat Paşa'nın yaptığı görevlerle ilgili bilgiler de gazetelerde yayınlanmıştır. 16 Şubat 1869 tarihli "Le Gaulois" adlı gazeteye göre Fuad Paşa'nın ölümü (1868) üzerine Sultan'ın başkanlığında yapılan toplantıda Midhat Paşa Bağdat'a vali olarak atanmıştır (Le Gaulois, 16 Février 1867). Paşa Musul'dan Basra'ya uzanan bir başka geniş coğrafyada, çok sayıda aşireti içinde barındıran, isyanlar ve çatışmalar yüzünden yönetimi güç olan Bağdat'a kısa sürede yeni bir yönetim anlayışı getirmiştir. Bu yönetim anlayışı imar çalışmaları, halkı dâhil eden meclisler, bayındırlık ve eğitim gibi pek çok konudaki icraatlarıyla o bölge halkı tarafından saygıyla anılmaktadır.

Leon Estor'un haberine göre Nice'de vefat eden Fuad Paşa'nın naaşını almak üzere gemi gönderilmiştir (Le Gaulois, Lundi 16 Février 1869). Midhat Paşa ile ilgili müspet yorumlar getiren bir başka önemli gazete, 93 Harbi'nin en önemli safhalarını okuyucuya aktaran "Journal des Débats Politiques et Littéraires", İstanbul'dan Midhat Paşa'nın Sultan'a hizmet etmek için saraya haber gönderdiği bilgisini okuyucuyla paylaşmıştır. Gazete haberleri Midhat Paşa'nın saraya kabul edilmesi durumunda her şeyin daha iyi olabileceği yönündedir (Journal des Débats Politiques et Littéraires, 30-31 Juillet 1877).

Salı, perşembe ve cumartesi günleri olmak üzere haftada 3 gün çıkan, siyasî, edebî ve malî konuları içeren, "Le Mémorial Diplomatique" adlı uluslararası gazetenin 2 Haziran 1870 tarihli haberine göre 19 Mayıs'ta "Le Courier d'Orient" da çıkan bir bilgi notunda İstanbul'daki İran büyükelçisinin, Bağdat valisi Midhat Paşa'yı sadrazama şikâyet ederek İran'a ait bazı bölgelerin askerî işgalini protesto eden sert bir nota verdiği bildirilmiştir. İngiliz, Fransız ve Rus elçilik temsilcilerinin de bu protesto olayından haberdar edilmesi ve bu şikâyet karşısında Âli Paşa'nın, Midhat Paşa'dan olayı öğrendikten sonra harekete geçeceğinin belirtilmiş olması dikkat çekicidir. Bu, aslında anlaşmazlığı çözümlenmek için atılmış hızlı bir adımdır. Eğer önemli bir şey olsaydı Midhat Paşa bu olayı tereddüt etmeden Bâb-ı Âli'ye bildirirdi. Gazete bu durumu bir Rus entrikasına bağlamıştır (Le Mémorial Diplomatique, 2 Juin 1870: 429-430).

Yine Paris'te basılan bir başka günlük gazete olan "L'Univers" in 26 Nisan 1868 tarihli sayısında, Ambroise Petit imzalı bir haberde Midhat Paşa hakkında yazılanlar oldukça ilginçtir. Petit, İstanbul'dan "Correspondance du Nord-Est" adlı gazeteye gönderilen bir haberi aktarmaktadır. Buna göre Rusya, Prusya ve İtalyan Büyükelçilik temsilcileri eski nazırları hep desteklemiştir. Yeni yöneticilerde durum biraz değişmektedir. Bilhassa Tuna Valisi Midhat Paşa'ya karşı düşmanca tutumuyla bilinen General İgnatieff'le an-

* Havas'ın (Charles-Louis Havas (1783-1858) tarafından kurulan en önemli haber ajansı) haberidir (La Presse, Lundi 9 Septembre 1867). Rus Büyükelçisi İgnatieff Midhat Paşa'nın iktidardan düşmesi için çok uğraşmıştır (Davison, 2005: s. 300).

laşmak çok zor görünmektedir. Midhat Paşa bu görevinde Rus çıkarlarına karşı bütün gücüyle karşı koymuş bir devlet adamıdır. Hatta General pek çok defa Midhat Paşa'yı şikâyet etmiş ancak sonuç alamamıştır. Fakat her fırsatta onu gözden düşürmek için çaba sarf etmiştir.* Gazeteye göre çok kaabiliyetli biri olan Midhat Paşa'yı devirmek zor görünmektedir. Bu dönemde Ruslar, fanatik bir Müslüman olan Namık Paşa'yı Hıristiyanların hoşnutsuzluğunu artıran bir siyasi koz olarak desteklemektedirler (L'Univers, 26 Avril 1868).

25 Ağustos 1868 tarihli "Le Gaulois"da Léon Estor imzalı bir habere göre Midhat Paşa'nın yaptığı araştırmada sınırdaki Rus konsolosları ve Rumen yetkililer Osmanlı devletine karşı Bulgaristan'da yeni bir ihanet için işbirliği halindedir. Aynı sayfada kısa bir haberde de Karadağ'da Rus ajanları halkı Türklere karşı ayaklandırmak için faaliyet göstermektedirler (Le Gaulois, 25 Août 1868).

Midhat Paşa'nın Azledilmesi ve Sonraki Gelişmeler

Midhat Paşa'nın azlını haber veren telgraflar hemen hemen bütün gazetelerde benzer ifadelerle yayınlanmıştır. "Le XIXe Siècle"de yer alan habere göre, 5 Şubat'ta Paşa azledilmiş ve İzzeddin vapuruyla Osmanlı topraklarından uzaklaştırılarak Akdeniz'de muhtemelen Syra'ya sürgüne gönderilmiş, yerine Edhem paşa getirilmiş, bu sürgün anayasanın 113. maddesine dayandırılmıştır (Le XIXe Siècle, 8 Février 1877).

Midhat Paşa'nın azlını "L'Univers" okuyucularına İstanbul'dan beklenmedik bir haber geldi diyerek duyurmuştur. Gazeteye göre, genç Türkiye'nin reformist adamı, Osmanlı ile Batı'nın entegrasyonunu sağlayacak kişi, rivayetlere göre General İgnatieff'in müdahalesiyle görevinden alınmış olup akıbeti kendinden öncekiler gibi olması kuvvetle muhtemeldir (L'Univers, 7 Février 1877).

Midhat Paşa'nın azlını 8 Şubat 1877 tarihli "Le Temps" gazetesinin Havas ajansının İstanbul, Berlin ve Londra'dan gelen telgraf ve resmî haberlerine dayanarak verdiği bilgiler dikkat çekicidir. "Doğu Meselesi" başlığı altında İstanbul'dan gelen telgraftan anlaşıldığı üzere anayasanın 113. maddesine istinaden Abdülhamid, Midhat Paşa'yı sürgüne göndermektedir. Mahmud Paşa (1853-1903), Redif Paşa (1836-1905) ve emniyetle ilgili bir nazır saraydaki toplantıda sultana suç delillerini sunmuştur. Midhat Paşa'nın "Birindisi"ye götürüleceği tahmin edilmektedir. 6 Şubat'ta Londra'dan gelen bir habere göre ise Midhat Paşa'nın sultana karşı bir komplonun içinde olduğu

* Bu konuda çıkan bir haberde, Midhat Paşa'nın oğlu tarafından yayınlanan belgelere göre General İgnatyeff Midhat Paşa tarafından hazırlanan başta Kanun-i Esasiyi ve onun etrafında yapılan reformları başarısızlığa uğratmak için komplolar düzenlenmiştir. Le Progrès de Madagascar, Organe d'action Républicaine, 17 Mars 1909, Tananarive.

ortaya çıkınca kendisine sürgün veya yüksek mahkemede yargılanma seçeneğinden hangisini istediği sorulmuş, o da sürgünü tercih etmiştir. Aynı haberin İstanbul'dan gelen yazısında bütün gazetelerin Midhat Paşa'nın Abdülhamid'i devirip Sultan Murad'ı tahta geçireceği bir darbe hazırlığında olduğunu kabul etmiştir. Sultan, Midhat Paşa'yı "Birindisi" ile ülke toprakları dışına sürgüne gönderecektir. Diplomatik çevreler ise bu hususu şüpheyle karşılamıştır. Bâb-ı Âli' Osmanlıdaki bütün elçilere Paşa'nın hatalarından dolayı sürgüne gittiğini, hükümetin politikasının değişmeyeceğini bildirmiştir. Sadrazam Edhem Paşa temsilcilere anayasa ve reformları uygulama sözü vermiştir (Le Temps, 8 Février 1877).

Salı, perşembe ve cumartesi günleri çıkan "L'Impartial" adlı gazetede Midhat Paşa ile ilgili yayınlanan bir yazı dikkat çekicidir. Buna göre, Muhammed Baja adında bir kişi Madrid hapisanesinden 1 Ekim 1884 tarihli bir mektup göndermiştir. Mektupta, bu kişi Midhat Paşa'nın bir entrika sonucu görevinden azledilirken kendisinin Paşa'nın özel sekreteri olduğunu ve aynı zamanda Paşa'nın gazetesinde yöneticilik yaptığını belirtmiştir. Midhat Paşa beklenmedik bir şekilde gözden düşünce, bu kişiye içinde 6 milyon Frank değerinde Fransız ve İngiliz banknotları ve bir milyon değerinde mücevher ve elmasların bulunduğu iki kasa emanet etmiştir. Midhat Paşa, bu kasaları Fransa'ya götürmesini ve orada gelecek emirleri beklemesini istemiştir. Muhammed, 4 Şubat 1879'da Cezayir'e ayak bastığında bu serveti Londra'da bir bankaya yatırması yönünde bir emir almıştır. Birkaç gün sonra, İspanya'da bulunan İngiliz maslahatgüzarı ülkesi için özel bir görev alması yönünde ricada bulunmuştur. Çıkacağı uzun yolculuktan şüphelenen Muhammed, emanet serveti bu mektubu gönderdiği gazetecinin bulunduğu bir yere gömmeye ve gömeceği yerin bir planını yapmaya ve bu planı da eşyalarının arasına saklamaya karar vermiştir. Şüphesinde haklı çıkan Muhammed Baja Madrid'e gelir gelmez tutuklanarak 10 yıl hapis cezasına çarptırılmış ve mahkeme masraflarının da 50 gün içinde ödenmesi talep edilmiştir. Bu parayı ödemezse eşyaları satılacaktır. Bu da Midhat Paşa'nın servetinin yok olması demektir. Muhammed, gazeteden Madrid'e gelip kendisini kurtarmasını ve bunun karşılığında ise servetin üçte birini vermeyi teklif etmektedir. Gazeteciye bu mesele çözümlünceye kadar kimseye söylememesini ve Madrid'e gelerek mahkemeden özel eşyalarını kurtarmasını rica etmiştir. Gerekli adresi vererek kendisini beklemeye başlayacağını belirtmiş ve mektubu Muhammed Baja imzasıyla sonlandırmıştır (L'Impartial, 16 Octobre 1884).*

Midhat Paşa'nın oğlu Ali Haydar'ın yazdığı "Midhat Paşa Hayatı ve Eseri" adlı kitapta Şeyhülislam Hayrullah Bey Mithat Paşa'nın ölümünden sonra eşyalarının bir kısmının memurlar tarafından çalındığını, geriye kalanlarının ise İstanbul'a gönderildiğini Midhat Paşa'nın ailesine hitap eden mektubun-

* Bu haberin akıbetini öğrenmek için gazetenin diğer bütün yayınları gözden geçirilmesine rağmen yeni bir bilgiye rastlanmamıştır.

da belirtmiştir. Hayrullah Efendi Midhat Paşa'nın ölmeden önce sadık bir hizmetkârına 500 lira bıraktığını eşine haber vermektedir (Ali Haydar Midhat Bey, 1908: 226).*

Mithat Paşa'nın Fransız Konsolosluğuna Sığınması

XIX. yüzyılda Osmanlı sadrazamlarının tayin ve azillerinde yabancı elçilerin etkin rolü bilinmektedir. II. Abdülhamid denge politikası çerçevesinde devletin menfaatini korumak için ya da ağır baskılara dayanamayarak sadrazam değişimini çok sık yapan bir hükümdar olarak görülmüştür. Sadrazamlara güvenmeyen ve onlara itimat etmeyen Abdülhamid, atadığı sadrazamını her an görevden azledebilen, nezaret altına alabilen veya merkezden uzaklaştırarak taşraya sürebilen bir yönetim anlayışına sahiptir.† Böylesi durumlarda can güvenliği olmayan devlet adamları yabancı elçiliklere sığınmak zorunda kalmışlardır. Midhat Paşa İzmir valiliği sırasında hakkında takibata geçildiğini dostları aracılığıyla öğrenince Fransız konsolosluğuna sığınmıştır.‡

Mithat Paşa'nın Sultan'a karşı bir suikast hazırlığı içinde olduğu dedikoduları yayılmaya başlamış ve görev yaptığı Aydın vilayetinde (merkez İzmir) tutuklanması kararlaştırılmıştır. 17-18 Mayıs 1881 gecesi Paşa'nın vali konağı asker tarafından kuşatılmıştır. Sevenleri tarafından önceden uyarılan Paşa önce İngiliz Konsolosluğu'na sığınmayı düşünmüş ancak İngiliz konsolosun makamında olmaması sebebiyle Fransız konsolosluğuna sığınmıştır. Fransız konsolos ona sığınma hakkı tanımamasına rağmen, politik bakımdan Fransa, bu sırada Tunus'a el koymak için büyük entrikalar çevirmekte ve Osmanlı hükümeti ile siyasi ilişkilerinin gerginleşmesini uygun görmemektedir (Cevdet Paşa, 1991: 210). Şüphesiz bu sığınma onu sevmeyen çevrelerce aleyhinde kullanılacaktır.§

Neticede Fransa, Bâb-ı Âli'nin isteğine uyarak Mithat Paşa'nın diplomatik sığınma isteğini, onun, halka açık bir mahkemede yargılanacağı güvencesini aldıktan sonra reddetmiştir. Daha sonra, Konsolosluk Mithat Paşa'yı almak için İzmir'e gelen adliye nazırı tarihçi Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895)'ya teslim etmiştir (Cevdet Paşa, 1991: 210).

Çaresizlik ve ıstırap içinde tutuklanıp İzzettin vapuruyla İstanbul'a getirilen Midhat Paşa bir ay boyunca gözaltında tutulmuş ve sorgulanmıştır. Cevdet Paşa'ya göre “Yıldız kasrı hümayun bağçesinin Ortaköy cihetindeki Malta

* Davison'a göre, Ali Haydar editoryal yardım almıştır. Kitapta az sayıda belge bulunmakla birlikte yararlı bir kitaptır (Davison, 2005: 475).

† Midhat Paşa, devlet işlerinde padişaha söz hakkı vermeme, padişahın otoritesiyle bağdaşmayan bir güce sahip olma isteği ve düşünce özgürlüğü gibi Abdülhamid'e ters düşen fikirleri sık sık ve uluorta her yerde dile getirdiği gerekçesiyle sevilmiyordu (Davison, 2005: 417).

‡ Sait Paşa için de benzer durum söz konusudur (Kartal, 2007: 276).

§ Eski bir sadrazamın ve hali hazırda bir eyalet valisinin Fransız konsolosluğuna sığınması utanç verici bir olay olarak görülmüştür (Öztuna, 2016: 91).

karakol-hanesi pîş-gâhında çadırlar kuruldu ve bir büyük çadır mahkeme ittihâz edildi. Haziranın on beşinci pazartesi günü muhâkemeye” (Cevdet Paşa, 1991: 213) başlanmıştır.

Midhat Paşa'nın Davası Hakkında Gazete Haber ve Yorumları

Midhat Paşa ve arkadaşları Sultan Abdülaziz'in ölümünden beş yıl sonra onu öldürmekle suçlanmış ve haklarında soruşturma başlatılmıştır. 25 Mayıs 1881 tarihli “Journal des Débats” soruşturmanın tamamlandığını, kalın dosyalar hazırlandığını, beş kişiye verilen 300 lira ile 6000 Frank arasında yüklü para karşılığında bu cinayetin işlendiğini ve Redif Paşa, Damad Mahmud Paşa ve Nuri Paşa'nın suçlu olduğunu yazmaktadır. Gazetenin bunların yargılanacağını, Şeyhülislam'dan fetva alınacağını ve hapse atılacağını, hatta infaz edileceğini okurlarına önceden bildirmesi çok çarpıcıdır (Journal des Débats Politiques et Littéraires, 25 Mai 1881).

“L'Avenir Diplomatique” adlı dergi 7 Temmuz 1881 tarihli sayısında “Le Procès de Midhat (Midhat'ın Davası / Mahkemesi)” başlığıyla çok geniş açıklamalarda bulunmuştur (L'Avenir Diplomatique, 7 Septembre 1881: 5-6).^{*} Buna göre, Sultan Abdülaziz'i öldürmekle suçlanan 11 kişilik dava Perşembe günü tamamlanmıştır. İki üyesi Hıristiyan olan başkanlığını Sururi Efendinin yaptığı 5 kişilik mahkeme heyeti, 1876 Kanuni Esasi'nin 92. maddesine göre, suçlulardan 9'una ölüm cezası verilirken 2'sini de 10 yıllık kürek cezasına çarptırmıştır. Midhat Paşa mahkemede savunmasını yapması için Arnavut asıllı Şeri Efendi'yi seçmiştir. Duruşmayı içlerinde yabancı diplomatların da bulunduğu yüz kadar kişi takip etmiştir. Dergi, Midhat Paşa'nın diğer suçlulardan ayrı olarak yani özel olarak sorgulandığını yazmıştır. Mahkeme, Abdülaziz ve diğer şehzadelerin Mahmut ve Nuri Paşaların parayla kiraladığı ikisi güreşçi ve birisi saray görevlisi olmak üzere toplam 3 kişi tarafından infaz edildiğini raporda kayıt altına almıştır (L'Avenir Diplomatique, 7 Septembre 1881: 5-6).

Dergide, bir diğer suç ortağı Fahri Bey ve diğerlerinin eşkâlleri, itirafları, sorulan sorulara verdikleri cevaplar ve mahkeme raporu okuyucuya aktarılmıştır. Fahri Bey uzun ifadesinde Abdülaziz'in ruh halini açıklayarak olayın intihar olduğunu belirtmiştir. “L'Avenir Diplomatique”, diğer sanıkların olayı anlatmalarından sonra Midhat Paşa'nın mahkeme salonuna getirilişini, üzerine giydiği elbisesini, ruh/beden sağlığını, oturduğu sandalyeyi, verdiği savunmayı ve benzer bilgileri “Le Stamboul”u kaynak göstererek tasvir etmiştir. Buna göre, Midhat Paşa, ironik bir biçimde savunmasının özgür ve adil bir biçimde yapılamadığını belirtmiştir.[†] Davayı takip eden uluslararası

^{*} L'Avenir Diplomatique Perşembe günleri çıkan haftalık uluslararası bir dergidir.

[†] Bu konuda Midhat paşa'nın sadık dostu, kâtibi Hırvat asıllı Vasıf Efendinin yazdığı “Les Martyrs Célèbres, Son Altesse Midhat Paşa, Grand Vizir” adlı kitabında duruşmalarla ilgili teferuatları bulunmaktadır. Bu kitabı Midhat Paşa'ya yapılan haksızlıkları ispat etmek,

bu derginin bir iddiası da Mahmut Nedim'den intikam almak isteyen ve kötü muamele gören haremdeki kadınların şahitliğiyle intikam komploları olabileceği yönündedir (L'Avenir Diplomatique, 16 Juin 1881: 375).

Paris'te yayınlanan "Le Temps" gazetesi ilk iki sayfada bu davaya çok geniş yer vermiştir. Mahkemeyi bütün safhalarıyla anlattıktan sonra Midhat Paşa'nın mahkeme heyetine yaptığı itiraz gazete tarafından haklı görülmüştür. Midhat Paşa kendisine yöneltilen bütün suçlamaları reddederek mahkemede aleyhinde şahitlik yapanlarla yüzleşmek ve onlara kendisine yöneltilen suçlamalar hakkında sorular sormak istediğini Mahkeme başkanına ısrarla belirtmiştir. Mahkeme başkanı Paşa'nın bu teklifini yasal olmayacağı gerekçeyle reddederken, Midhat Paşa Anayasa'nın ilgili maddesini (277) okuyarak tam tersi bir tutum sergilemiştir. Sultan Abdülaziz'in ölümü ile ilgili raporların incelenmesini isteyen Midhat Paşa 277. maddeyi birkaç defa sesli olarak heyet karşısında okuyarak ilgili maddenin uygulanmasını da talep etmiştir. Mahkeme başkanı Midhat Paşa'nın savunmasını yapmasını sert bir biçimde isterken Paşa 277. madde uygulanmadıkça savunma yapmayacağını dile getirmiştir. Mahkeme başkanıyla bu maddenin kullanımı polemliği konuyu başka boyuta taşımaktadır. "Türkiye Mektubu" başlığı altında verilen bu çok uzun yazının sonunda gazete, böylesi nazik ve karışık bir davada kesin hüküm vermenin hukuki tarafsızlıkla bağdaşmayacağı düşüncesiyle kararı okuyucularına bırakmıştır (Le Temps, 7 Juillet 1881).^{*} Bununla birlikte, satır aralarında, mahkemenin duruşmalardaki katı tutumu ve rakibi Cevdet Paşa (1822-1885)'nin bu heyette bulunması sebebiyle Midhat Paşa'ya serbestçe müdafaa hakkı vermediği yönünde bir kanaat hâsıl olmuştur.[†] Aynı tarihte (7 Temmuz 1881) Paris'te neşredilen "Le Gaulois" gazetesi baş sayfada "Politika" başlığıyla Midhat Paşa'nın mahkemesinin haksızlığını, Paşa'nın Fransız dostu olduğunu[‡], davaya karşı tepki göstermek gerektiğini ve hatta İslamizmle mücadele edilmesini P. D. imzasıyla okurlarına duyurmuştur: Paşa'nın yaptığı hizmetlerin karşılığında böyle bir ölüm cezası kabul

onun hak ettiği saygınlığını korumak, şerefli bir devlet adamı olduğunu ispat etmek için yazdığını belirtmektedir (Clician Vassif Effendi, 1909).

^{*} Midhat Paşa'nın ölümünden çok sonra babasının suçsuzluğu ve mahkemenin hukuksuzluğunu ispat etmek için bazı belgelerle Abdülaziz'in intiharı yönündeki 19 doktor raporundan alıntılar sunan oğlu, mahkeme duruşmalarını benzer cümlelerle diyalog biçiminde vermiştir (Directeur: Dr. Georges Samné, Correspondance D'Orient, Revue Bimensuelle de Politique Étrangère, 1 Septembre 1910: 195-197).

[†] Aslında birbiriyle hiç anlaşamayan aynı adı taşıyan, aynı yaşta olan, medresede "Cevdet" adını alan Cevdet Paşa ile Midhat Paşa vilayet yönetmeliğini birlikte uyum içinde hazırlamışlar fakat Kanun-i Esasi üzerinde çalışırken birbirlerine hakaret etmişler ve aralarındaki kin ve nefret Yıldız davasıyla sona ermiştir (Ortaylı, 2011: 266).

[‡] Midhat Paşa aynı zamanda İngilizlerin de dostu olan modernist bir Osmanlı bürokratıdır (Karpat, 2010: 764).

edilen değerlere aykırıdır ve şiddetle karşı çıkılmalıdır (Le Gaulois, Jeudi 7 Juillet 1881).*

Le Gaulois gazetesi, İstanbul'daki özel muhabirinin 1 Temmuz 1881 tarihinde gönderdiği yazısında bu davaya, hâkimi devlet olan, bağımsız olmayan bir mahkeme heyetinin baktığını ve Paşanın düşmanlarını çok sevindirdiğini kesin bir dille belirtmiştir. Buna göre mahkeme başkanı Sururi Efendi orta boylu, tipik Türk görünümü, kısık sesli ve eskiden Tuna vilayetinde Paşa'nın emrinde çalışmış ona düşman birisidir. Kalın sesli, sakallı, zeki, her şeyi yapabilecek kabiliyette, Rumlardan hoşlanmayan bir Rum olan Kristoforides Efendi de Midhat Paşa'yı sevmez. Alman dönmesi Emin Bey sert ve acımasız tutumuyla dikkatleri çekmiş, Gregorien bir Ermeni olan Takvor Efendi ve kayda değer özellikleri olmayan diğer iki üye de heyettedir. Avrupa'nın ve bizzat Türkiye'nin çürüten devleti kurtarabilecek tek kişi olarak gördüğü Paşa bu gün suçlu bulunmuştur. Gazete Midhat Paşa'nın Abdülaziz'in ölümünü, İzmir'deki Fransız konsolosluğuna sığınma durumunu ve yalancı şahit olayını davanın en önemli noktaları olarak gördüğünün altını çizmiştir. Mahkeme safhası diyaloglarla okuyucuya aktarılmış ve davanın adil olmadığı yönünde kesin ifadeler kullanılmıştır (Le Gaulois, 7 Juillet 1881).

“La Justice” gazetesi Midhat Paşa'nın İstanbul'da gizlice infaz edileceği endişesini taşıdıklarını bazı haber kaynaklarına dayandırarak okuyucularına duyurmuştur (La Justice, 8 Juillet 1881). Gazete haberine göre, İngiltere Midhat Paşa'ya verilen bu ölüm cezası hakkında görüşmeler yapmayı düşünmüştür. Davanın her safhasını tetkik eden gazete, görülen mahkemeyi bir komediye benzetmiştir; bu mahkeme komik, inandırıcılıktan uzak, haksız, devletin baskısı altında oynanan bir oyundan ibarettir. Gazete, Said Bey ve Nuri Paşa'nın savunmalarının hiçbir gazete ve dergide yer almamasına dikkat çekmektedir. Midhat Paşa Said Efendi'nin inkâr ettiği olayları sıralarken Nuri Paşa da kendisini suçlayıcı ve hakaret dolu ifadelerine şiddetle karşı çıkmıştır. Mahkemenin bu safhasında Rıfat Efendi şahit olarak davaya müdahil olmuştur. Gérville-Réache imzalı bu yazıda, Midhat Paşa'nın davayı temyiz etmek üzere olduğu yönünde bir bilgi ulaşmasına rağmen Viyana'da yayınlanan Nouvelle Presse Libre'in haberine göre Paşa'nın hapiste gizlice öldürüleceği belirtilmiştir (La Justice, 8 Juillet 1881).

Bu tür siyasî hassas konular okuyucuya aktarılırken pek çok gazetenin Abdülhamid'i saygısız bir üslupla itham etmesi nesnel olmadıklarını düşündürmektedir. Matbuatın gücünü çok iyi bilen Abdülhamid, siyasî özgürlükleri kısıtlamasına ve sansür uygulamasına rağmen bu gücün kendi aleyhine yayın yapmasını önleyememiştir. Özellikle yabancı basın bazı olaylar dışında diplomatik çatışmalara yol açmadan Midhat Paşa ile ilgili gelişmeleri

* Yıldız mahkemesinin siyasî bir dava olduğunu, normal usullerin uygulanamayacağını kabul edilmiştir (Öztuna, 2016: 91).

Abdülhamid'i kınamak ve suçlamak için kullandılar. Buna Fransızların Le Figaro'su, Rusların ise bir Belçika gazetesi olan Le Nord'u hizmetlerine almaları örnek olarak verilebilir.*

Midhat Paşa'nın Ölümü ile İlgili Haberler

Midhat Paşa 28 Temmuz 1881'de sürgüne gittiği Tâif'de 24 Nisan 1884'te arkasında soru işaretleri bırakarak ölmüştür.† “Le Matin” gazetesi Midhat paşa'nın ölüm haberini baş sayfada “Türk Anayasasının babası öldü” başlığıyla yayınlamıştır. Gazete, uzun zamandan beri hasta olan Paşa'nın zehirlenme emaresi taşıdığını ve vücudunda kan çıbanı görüldüğünü yazmaktadır. Midhat Paşa'yı çok kıymetli bir devlet adamı olarak nitelendiren gazete bir benzetme yapmıştır; Midhat Paşa'nın, Boğazın yakasında veya Tuna'da değil de Seine nehrinin bir yakasında doğmuş olması hâlinde tarihte çok önemli bir yer tutacağı kaydını düşmüştür. Paşa'nın siyasî ve sürgün hayatının uzunca anlatıldığı baş sayfada bu büyük devlet adamının üç zayıf noktasına vurgu yapılmıştır. Bunlar rakı, Çin beziği ve tütündür, fakat vatan sevgisi hepsinden büyüktür (Le Matin, Derniers Télégrammes de la Nuit, 12 Mai 1884).‡

Midhat Paşa'nın ölümünden yıllar sonra da hakkında pek çok rivayet dolaşmıştır. Jön Türklerin ayda 5 defa yayınlanan yayın organı “Turquie Contemporaine” (1 Haziran 1891) adlı gazete Midhat Paşa'nın ölümünü çok acıklı, kabul edilemez vahim bir hata olarak kabul etmiştir. Gazete okuyucularına Midhat Paşa ile ilgili enteresan bir ayrıntı vermiştir. Buna göre Abdülhamid, Midhat Paşa'nın kesik başını Tâif hükümetinden ister. Tâif Hükümeti Paşa'nın başını gövdesinden ayırır ve buzun içinde İstanbul'a gönderir. Midhat Paşa'nın kesik başının sert bakışları Abdülhamid'i öyle etkiler ki sultan sinir krizi geçirir. Kesik başı Yıldız köşkünün üçüncü avlusunda kapalı bir yere gömdürdüğü de dolaşan rivayetler arasındadır. Gövdesi ise Tâif'te bir mezarlıktadır (Contemporaine Organe de la Jeunes Turque, 1 Juin 1891: 7).

Burada bir başka gazetenin yazdıkları benzerlik arz etmektedir. Paris'te yayınlanan 6 sayfalık “Le Matin” gazetesinin “Gecenin son telgrafları” “sloganıyla çıktığını belirttiğinden sonra bu gazetede yazılan geniş bir haber dikkati çekmektedir. Buna göre, Abdülhamid'in devam eden davalarından ve Mah-

* “Yabancı güçler özgür basınlarını, tek tük olaylar dışında diplomatik çatışmalara yol açmadan Abdülhamid'i kınamak ve suçlamak için kullandılar. Fransızlar Le Figaro'yu, Ruslar ise bir Belçika gazetesi olan Le Nord'u hizmetlerine aldılar.” (Karpat, 2010: 243).

† Midhat Paşa'nın ölümü hakkında bkz. Enver Ziya Karal, Birinci Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri (1876-1907), VIII. Cilt, Türk Tarih Kurumu, 2007, Ankara, s. 509; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Mithat Paşa ve Tâif Mahkûmları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992; *Mithat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, Türk tarih Kurumu, Ankara, 1967; Ali Haydar Midhat Bey, *Midhat Pacha Sa Vie et Son Oevre*, Stocs Éditeur, Paris, 1908. Bekir Sıtkı Baykal, *İbretnüma*, Ankara. Türk Tarih Kurumu, 1989.

‡ İşin gerçeği Midhat Paşa "milliyetçi ve reformcu olduğu için ne Fransızlar, ne İngilizler ne de öncelikle Ruslar severdi." (Karpat, 2010: 455).

mut Paşa'dan bahsederken, Sultan, Tâife sürgüne gönderdiği ve işkencelere dayanan ve bir türlü ölmeyen Midhat Paşa'yı hücrelerinde boğdurtmuştur. Hırsını alamayan ve delil bırakmak istemeyen Sultan Midhat Paşa'nın kafasını kestirip yıldız sarayına üzerinde "sanat objesi" yazılı bir kutuyla göndermiştir (Le Matin, Derniers Télégrammes de la Nuit, 28 Janvier 1903).

Correspondance d'Orient'e göre, Abdülhamit, mahkeme sonucunda Midhat Paşa'ya verilen ölüm kararını sürgüne çevirmekle halkın gözünde merhametli bir sultan olduğunu göstermek istemiştir. Aslında Sultan, Yıldız sarayında hayalinden dahi korkmaya yeten Midhat Paşa'yı öldürtmek için İstanbul'dan bir korumasını Tâif'e göndermiştir.* Dergi Abdülaziz'in öldürülmediğine dair delil olarak, sultanın ölüm raporunu imzalayan 19 hekimden biri olan İngiliz hekim Dr. Dikson'un raporunu yayınlamıştır. Rapora göre Abdülaziz öldürülmemiştir (Correspondance d'Orient, 1 Septembre 1910: 194).

İstanbul'da Abdülaziz'in türbesinde bulunan kitabede, Sultan'ın aralarında Midhat Paşa'nın da bulunduğu bazı kişiler tarafından öldürüldüğü, intihar etmediği yazılıdır. Bu durum, intiharın günah kabul edildiği ve Abdülaziz'in günahkâr bir padişah olarak görülme istenmediği şeklinde yorumlanmıştır (Karpas, 2010: 731).

SONUÇ

Midhat Paşa klasik eğitim almasına ve 10 yaşında hafız olmasına rağmen Ortodoks anlamda bir Müslüman olmayan, Bektaşî geleneğine yatkın, liberal, güçlü bir reformisttir. Tuna vilayetinde özellikle kamu düzenini sağlamakta Müslüman ve Hıristiyan halkın takdirini kazanmıştır. Aynı şekilde Musul'dan Basra'ya uzanan geniş bir coğrafyada, çok sayıda aşiretin yer aldığı isyanlar ve çatışmalar yüzünden yönetilmesi son derece meşakkatli olan Bağdat'a yeni bir yönetim anlayışı getirmiştir. İmar çalışmaları, meclisler, bayındırlık ve eğitim alanlarındaki icraatlarıyla bölge halkı tarafından sevilme ve saygıyla anılmaktadır.

Midhat Paşa, meşrutiyete dayanan Osmanlılık fikri çerçevesinde yönetim anlayışıyla Osmanlı aydınları tarafından meşrutiyet ve hürriyet kahramanı olarak itibar ve takdir görmüştür. Fransız/İngiliz kamuoyunun takdirini toplarken Rusya'nın ve ulemeden bazılarının ise husumet ve düşmanlığını kazanmıştır. İdareci olarak çok başarılı bir valilik yapan Midhat Paşa'nın siyasette oldukça başarısız kalması dönemin siyasi bölünmüşlüğünün bir tezahürüdür.

* Midhat Paşa'yı Tâif'de öldürtme teşebbüsü İngiliz sefaretinin istihbaratıyla açığa çıkmıştır. Ayrıca Midhat Paşa, Cidde Fransız sefaretinden kendisini ve iki arkadaşını hapisten kaçırmaları için yardım talep etmiş, fakat reddedilmiştir (Karpas, 2010: 455).

Fransız matbuatında yer alan Berlin, Budapeşte, Saint Petersburg, Viyana, Atina, Sırbistan ve İstanbul'dan gelen telgraf haberleriyle kısa sürede kamuoyu oluşturabilen gazete ve dergiler; Journal des Débats, La Presse, La Croix, Le Gaulois, Archives Diplomatiques, L'Univers, Le Monde Illustré, Figaro, Le XIXe Siècle, Le Matin, L'Intransigeant, L'Avenir Diplomatique, Le Temps, Correspondance D'Orient, La Justice, Mémorial Diplomatique Midhat Paşa'yı pek çok konuda haklı görüp desteklemişlerdir. Adı geçen gazeteler genellikle Midhat Paşa'ya atfedilen suçlamaları haksız ve yersiz hatta komik bulmuşlardır. Paşa'nın idari reformları, dışarıdan Rusya kaynaklı baskılar, içerden ise rakip paşalar tarafından ortaya atılan çeşitli iddialarla kesintiye uğramıştır.

Fransız Matbuatında Midhat Paşa'nın, Fransız Konsolosluğuna sığınması, Abdülaziz'in ölümü ile ilgili şahsına yöneltilen suçlamalar, iddialar ve yargılanma sürecinde mahkeme safhaları, sürgüne gönderilmesi ve hücrelerinde beklenmedik ölümü hakkında yazılan haber ve yorumlar Mithad Paşa'yı haksızlığa uğrayan, mağdur ve mağrur bir devlet adamı olarak göstermiştir. Bu olaylara sebebiyet veren Sultan Abdülhamid ise ağır ithamlarla eleştirilmiştir. Şüphesiz Midhat Paşa iki padişahın hal'inde ve tahta çıkmasında rol oynamış, geniş bir halk kitlesine sahip bir devlet adamı olarak bir döneme damgasını vurmuştur. Fransız matbuatında Midhat Paşa'nın hayatı ve ölümüyle ilgili nesnel olmayan iddia ve kurgular, Abdülhamid'e düşman Batı basınından ve muhalif, hürriyet ve meşrutiyetçi fikirlerle hareket eden Genç Osmanlıların yayınladığı gazete, dergi veya broşürlerden kaynaklanmıştır.

Neticede, liberal siyasî reformları savunan meşrutiyetçi Midhat Paşa'nın sürgünü Tanzimat döneminin itici gücünü kaybetmesine, basının ikiye bölünmesine, yeteri kadar itiraz edemeyen halkın sınırlı tepkisine, iktidarın Bâb-ı Âli'den Yıldız Sarayı'na geçmesine, dar bürokratik ve entellektüel bir kesimin sürgününe, imparatorluğu çöküşten kurtararak bir bütün halinde tutmak isteyen Abdülhamid'in mutlakiyetçiliğini başlatan bir sürece yol açmıştır.

KAYNAKLAR

Gazeteler

Annales Catholiques, 9 Avril 1881.

Archives Diplomatiques, Recueil de Diplomatie et d'Histoire, Tome Troisième, Juillet, Aout, Septembre, Paris, 1868.

Correspondance D'Orient, Revue Bimensuelle de Politique Étrangère, Directeur: Dr. Georges Samné, 1 Septembre 1910.

Figaro, Journal non politique, 22 Décembre 1866, Paris.

Journal des Débats Politiques et Littéraires, Lundi 27 Juillet 1868, Paris.

Journal des Débats Politiques et Littéraires, 25 Mai 1881, Paris.

- L’Avenir Diplomatique, 7 Septembre 1881, Paris.
L’Impartial, Journal de l’Arrondissement de Monstaganem, Jeudi 16 Octobre 1884.
L’Intransigeant, Lundi 30 Octobre 1899, Paris.
L’Univers, Dimanche 26 Avril 1868, No; 370, Paris.
L’Univers, Mercredi 7 Février 1877, Paris.
La Croix, Mercredi 15 Septembre 1880, Paris.
La Croix, Dimanche 29, Lundi 30 Octobre 1899, Paris.
La Justice, Vendredi 8 Juillet 1881.
La Presse, Lundi 9 Septembre 1867, Paris.
Le Gaulois, Littéraire et Politique, Mardi 25 Août 1868.
Le Gaulois, Littéraire et Politique, Lundi 16 Février 1869.
Le Gaulois, Littéraire et Politique, Jeudi, 7 Juillet 1881.
Le Matin, Derniers Télégrammes de la Nuit, Mercredi 28 Janvier 1903, Paris.
Le Mémorial Diplomatique, Journal International, Politique, Littéraire, Financier, No; 46, Jeudi 2 Juin 1870.
Le Monde Illustré, 24 Août 1872, Paris.
Le Progrès de Madagascar, Organe d’Action Républicaine, 17 Mars 1909, Tananarive.
Le Rappel, Dimanche 29 Octobre 1899, Paris.
Le Temps, Jeudi 7 Juillet 1881. Paris.
Le Temps, Jeudi 8 Février 1877, Paris.
Le XIXe Siècle, Journal Quotidien Politique et Littéraire, Jeudi 8 Février 1877.
Le XIXe Siècle, Journal Quotidien Politique et Littéraire, 24 Octobre 1899.
Turquie Contemporaine, Organe de la Jeunes Turque, Rue Lafayette, Lundi 1 Juin 1891.

Diğer Kaynaklar

- Baykal, B. S. (1989). *İbretnâme*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (Yay. Haz. Ahmet Kuyaş), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Cevdet Paşa (1991). *Tezâkir*, 40-Tetimme, (Yay.: Cavid Baysun), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Cılcıan, A. Vassıf Effendi (1909). *Son Altesse Midhat Pacha, Grand Vizir*, Paris: Société Anonyme de l’Imprimerie Kugelmann.
Çadircı, M. (2007). *Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi*, Ankara: İmge Kitabevi.
Çetinsaya, G.; Buzpınar Ş. T. (2005). “Midhat Paşa” İslam Ansiklopedisi, C. 30, s. 7-11.
Davison, R. H. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Reform, 1856-1876* (Türkçesi: Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.

- Hayta, N. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışına Kadar*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karal, E. Z. (2007). *Birinci Meşrutiyet Ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*, C. VIII, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Karaer, N. (2012). *Paris, Londra, Viyana; Abdülaziz'in Avrupa Seyahati*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Karpat, K. H. (2010). *İslâm'ın Siyasallaşması*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Koç, B. (2015). "Tuna Vilayeti Gazetesi ve İçeriğine Dair Bazı Bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", TAD, C. 34, S. 57, s. 121-158.
- Midhat Bey, A. H. (1908). *Midhat Pacha Sa Vie et Son Oevre*, Paris: Stocs Éditeur.
- Midhat Pacha (1902). *La Turquie Son Passé, Son Avenir*, Paris: Librairie des Facultés.
- Ortaylı, İ. (2011). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öztuna, Y. (2016). *II. Abdülhamit Zamanı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.

Extended Abstract

The organs of the press called Journal des Débats, La Presse, La Croix, Le Gaulois, Archives Diplomatiques, L'Univers, Le Monde Illustré, Figaro, Le XIXe Siècle, Le Matin, L'Intransigeant, L'Avenir Diplomatique, Le Temps, Correspondance D'Orient, La Justice, and Mémorial Diplomatique in the French press were closely interested in the political life of Ottoman statesman, Midhat Pasha, the creator of the Basic Law (Kanun-i Esasi), and followed all the activities in which he was involved. Midhat Pasha was born in İstanbul as the son of Rusçuklu Hasan Hafız Mehmed Eşref Efendi, a small officer in the Ministry of Evkaf. In 1834, he entered the Imperial Council (Divan-ı Hümayun Kalemi) and took important tasks in the state. Midhat Pasha wanted to end all the internal turmoil, especially in the Balkans, by giving all Ottoman subjects equal rights without ethnic and religious discrimination in the Danube, Baghdad and Aydın provinces, where he was the governor, so as not to give the opportunity for external intervention he had the support of the states. Midhat Pasha was appointed to the governorship of Danube province, formed by merging the provinces of Silistre, Vidin and Nis in October 1864, where he applied the 1864 Provincial Order successfully. In March 1868, after the presidency of Council of State, Midhat Pasha governed the province of Baghdad for three years (1869-1872) with broad powers and renewed this region of Ottoman geography. In 1872, after a short stint as a prime minister, he served as the Minister of Justice and performed similar duties in 1873. Midhat Pasha's dazzling performances attracted the attention of Bab-ı Ali bureaucrats; as he had better relations with Mustafa Reşid, Ali and Fuad Pasha, Midhat Pasha made many friends and enemies in the struggle for power in Bab-ı Ali. The "erkan-ı hal" which Midhat Pasha

was leading led Sultan Murat V to the throne, dethroning Sultan Abdulaziz. After Abdulhamid, who promised to announce the Ottoman Constitution (Kânûn-ı Esâsî) in place of Murat V who was mentally unstable in a short period of time, was enthroned on 31 August 1876, and Midhat Pasha was, for the second time, appointed to the Prime ministry for only 49 days. According to the comments in the aforementioned newspapers, while the Moscow-based Machiavellist Pan-Slavist incitement continued in the Balkans and Turkey, the people were trying to stay close to the Ottomans with the reformist movements in the provinces. Bulgarians, the main target of Russian intrigue, were under the pressure of Greek priests. During his governorship, Midhat Pasha defended by creating the gendarmes from the people against the rebellious movements organized and financed by Russia in the Balkans. Midhat Pasha's another historic move was to declare the Ottoman Constitution (Kânûn-ı Esâsî) on 23 December 1876, the day of the Shipyard Conference (Tersane Conference). Midhat Pasha wanted to end all the internal turmoil, especially in the Balkans, by giving all Ottoman subjects equal rights without ethnic and religious discrimination so as not to give the opportunity for external intervention so he had the support of the states. But his personal style, contrary to the Ottoman statesmen's style, the stubborn and irreconcilable attitude led Midhat Pasha to fail politically. The rumors of Midhat Pasha preparing for an assassination against the Sultan began to spread, and thus it was decided that he would be arrested in the Aydın province (central İzmir) where he served. On 17-18 May night, 1881, Pasha's governor residence was surrounded by soldiers. Pre-warned by his beloved, Pasha first thought of taking refuge in the British Consulate; however, he took refuge in the French Consulate, for the British Consul's not being there. Despite the fact that the French consulate granted asylum, France did not favor a new political tension with the Ottoman government due to its political activities, which was taking over Tunisia. Undoubtedly, this asylum would be used against by those who did not support Midhat Pasha. Five years after the death of Sultan Abdulaziz, Midhat Pasha and his friends were accused of killing him, and the investigations were initiated. He was tried, and the death sentence was turned into exile. The court in Yıldız Palace was interpreted in the above-mentioned newspapers, and it was emphasized that no fair trial had been done. Midhat Pasha, who wanted the reports of the death of Sultan Abdulaziz to be examined, insisted that the related article be applied, reading the article 277 several times in front of the delegation. While the President of the court wanted Midhat Pasha to defend, Pasha stated that he would not defend unless the article 277 was applied. As a result of the trial, Midhat Pasha was found guilty and sentenced to death. Later, the death sentence was turned into exile. It was seen that the mentioned newspapers had made similar comments while explaining the political and exile life of Pasha with all their details because an important part of the information about Midhat Pasha was based on the reports in the newspapers and maga-

zines published by Young Ottoman intellectuals in Paris, who were opposed to Sultan Abdulhamid. The Young Ottomans frequently voiced that Midhat Pasha was a liberal reformist and successful ruler, and he was unjustly accused and executed. The source of the striking claims and fiction about Midhat Pasha's life and death in the French press was often the same newspapers and magazines. The newspaper, *Le Matin*, published the news of Midhat Pasha's death on the first page under the headline "The father of the Turkish Constitution is dead". The newspaper, which saw Midhat Pasha as a very valuable statesman, also added that Pasha would have had a very important place in history if he had been born in the vicinity of the Seine River, rather than in the Bosphorus or in Danube.

